

ЗАМИМАИ №1
ба Стандарт оид ба гузаронидани
аудити самаранокии истифодабарии
воситаҳои давлатӣ

РОҲНАМО -3010
тавсияномаи намунавӣ оид ба тартиби гузаронидани аудити самаранокии
харчи маблағҳои давлатӣ

Роҳнамо тавсияномаи намунавӣ оид ба тартиби гузаронидани аудити самаранокии харчи маблағҳои давлатӣ (минбаъд Роҳнамо - тавсиянома) дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Дастури Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, СПҲ -100 Дастурамал оид ба асосҳои таъмини методологии фаъолияти Палатаи ҳисоб, СПҲ 300 Стандарти Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гузаронидани аудити самаранокии истифодабарии воситаҳои давлатӣ, Стратегияи рушди Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019 - 2023, Стандартҳои байналмилалии мақоми олии аудит ISSAI-100 Принсипҳои асосии аудити баҳши давлатӣ, ISSAI-300 Принсипҳои аудити самаранокӣ ISSAI-3000 Стандартҳои аудити самаранокӣ, ISSAI-3910 Консепсияҳои марказии аудити самаранокӣ, ISSAI-3920 Раванди аудити самаранокӣ, Роҳнамои ширкати байналмилалии машваратии CIPFA (Британияи Кабир) “Оид ба аудити самаранокӣ” ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардидааст.

Мутобиқи мафҳуми қабулнамудаи INTOSAI «аудити самаранокӣ - арзёбӣ ё чорабинии назоратии мустақили сатҳест, ки дар он корхонаҳои давлатӣ, барномаҳо ё ташкилотҳо самаранок ва натиҷанок фаъолият мекунанд ва ба харчи сарфакоронаи маблағ диққати махсус медиҳанд».

Мафҳумҳои аудити самаранокии харчи маблағҳои давлатӣ (минбаъд - АСХМД), ки дар доираи Мақомоти олии назорати молиявӣ (минбаъд - МОНМ) - и алоҳида қабул карда шудаанд, аз ҷиҳати мазмун шояд аз ҳамдигар фарқ кунанд, лекин ҳамаи онҳо дорои шарҳи умумии муайянкунандаи мафҳуми аудити самаранокӣ - сарфанокӣ, маҳсулноки ва натиҷанокии харчи маблағи давлатӣ мебошанд.

Мақсадҳои асосии аудити самаранокии харчи маблағҳои давлатӣ аз инҳо иборат мебошад:

- муқаррар намудан ва арзёбии мушкилоти вобаста ба сарфакорона, сермахсул ва натиҷабахш будани барномаҳо ва соҳаҳои давлатӣ, ки дар онҳо идорақунӣ шояд бад бошад, ҳамин тариқ, мусоидати амалӣ намудан ба объекти чорабиниҳои назоратӣ ва ҳукумат барои беҳтар намудани фаъолияти онҳо;

- ба ҳокимияти қонунгузор ва иҷроия пешниҳод намудани ҳисоботи мустақил оид ба идорақунӣ ва истифодаи босамари маблағҳои давлатӣ ва татбиқи барномаҳои давлатӣ;

- пешниҳод кардани ҳисобот оид ба таъсири бевоситаю бавоситаи барномаҳо ва дар хусуси он, ки то кадом андоза давлат ба мақсадҳои худ ноил гардид ва оё онҳо иҷро карда шуданд ё иҷро карда нашуданд;

- иттилоотониҳои ҷомеа ва андозсупорандагон оид ба истифодаи воситаю захираҳои ҷамъиятӣ.

Марҳилаҳои асосии гузарондани аудити самаранокии харчи маблағҳои давлатӣ инҳо мебошанд:

- банақшагирии аудити самаранокӣ;
- гузаронидани аудити самаранокӣ;
- тартиб додани ҳисобот аз рӯи натиҷаҳои аудити самаранокӣ;
- назорати иҷроии пешниҳоду тавсияҳои аз натиҷаи аудити самаранокии қабулгардида.

Ҳар яке аз ин марҳилаҳо як қатор амалҳои пайдарпайро дар бар мегирад, ки амалӣ намудани онҳо ба анҷом додани аудити комилу босамар мусоидат менамояд.

Марҳилаи ибтидоии давраи банақшагириӣ, ки бо он чараёни бевоситаи аудити самаранокӣ оғоз меёбад, **ИНТИХОБИ МАВЗҶЪ ВА ОБЪЕКТИ АУДИТИ САМАРАНОКӢ** мебошад.

Чунин интихоб ба сарчашмаҳои маълумот, меъёрҳои муҳимтарини интихоби мавзӯӣ, соҳаҳои эҳтимолии хавф, инчунин таъсиррасонии беруна ва дохилии барои таҳлили соҳаҳои эҳтимолии хавф зарурбуда асос меёбад.

Меъёрҳои, ки онҳоро бояд аудиторон ба роҳбарӣ гиранд, барои интихоби муносиб ва асоснокӣ мавзӯӣ, объекти аудит дар асоси маълумоти бодикқат ҷамъоваришуда асосӣ мебошанд, яъне:

- аҳамияти иҷтимоию иқтисодии мавзӯи мазкур;
- дараҷаи мавҷудияти хавф дар соҳаи баррасишавандаи истифодаи маблағҳои давлатӣ ё фаъолияти объектҳои аудит, ки шояд боиси натиҷаҳои бесамар гарданд;
- арзёбии натиҷаҳои эҳтимолии аудит;

•ҳачми маблағи давлатии ба соҳаи мазкур раवонагардида ва (ё) аз ҷониби объектҳои аудит истифодашаванда;

•анҷом додани аудити пешакӣ дар соҳаи мазкур (ё) дар чунин объектҳо.

Барои интихоби ниҳоии мавзӯё объекти аудит унсури муҳими навбатӣ муайян намудани соҳаҳои имконпазири хавф мебошад.

Сипас, баъди анҷом додани амалҳои мазкур пешниҳоди асоснок бо номбар кардани мавзӯё ва объектҳои аудит бо мақсади дохил намудани онҳо ба нақшаи кори МОНМ омода карда мешаванд.

Давраи навбатии марҳилаи банақшагири **ОМУҶИШИ ПЕШАКИИ ОБЪЕКТИ АУДИТ, МУАЙЯН НАМУДАНИ МАҚСАД ВА МИҚЁСИ АУДИТ** мебошад.

Пас аз интихоб карда шудани мавзӯи аудит бо мақсади беҳтар фаҳмида шудани фаъолияти, ки мавзӯи аудит мебошад, инчунин муайян намудани мушкилоти ҷойдошта гурӯҳи аудиторон марҳилаи банақшагирии гузарондани аудитро оғоз менамоянд.

Омуҷиши пешакии объекти аудит бо роҳи ҷамъ овардани маълумоти барои муайянсозии мақсад ё мақсадҳои аудит, миқёси аудит, таҳияи меъёрҳои дахлдори муҳими аудит, интихоби усулҳо ё муносибат нисбат ба гузарондани аудит, инчунин омода намудани нақша ва барномаи аудит сурат мегирад. Дар ин ҳолат қайд кардан лозим аст, ки аудити муфассали дурустии маълумоти ҷамъовардашуда анҷом дода намешавад. Омуҷиши пешакии объекти аудитро шартан ба се марҳила ҷудо кардан мумкин аст.

1. *Марҳилаи масъалагузори* - маълумоте, ки дар асоси он мавзӯё ва объекти аудит интихоб шудаанд, самтҳои омуҷиши пешакӣ, сарчашмаҳои мушаххаси маълумот муайян карда мешаванд.

2. *Марҳилаи ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот* - амалӣ намудани тартиби ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот, муайян намудани натиҷаи омуҷиш, яъне заминаи қабул намудани қарори ниҳой оид ба мақсаднок будани анҷомдиҳии аудит оид ба мавзӯи интихобгардида.

3. *Марҳилаи ташаккулдиҳии хулосаю тавсияҳо* - шарҳ бо хулосаю пешниҳодҳои натиҷаи омуҷиши пешакии объект ё самти аудит.

Сарчашмаҳои маълумот дар ин давраи банақшагирии АСХМД чунин буда метавонанд:

- санадҳои қонунгузори ва меъёрии ҳуқуқии вобаста ба мавзӯё ва объектҳои анҷомдиҳии АСХМД;

- ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ва ҳуҷҷатҳои дигари муайянкунандаи шакли ташкилию ҳуқуқии объекти аудит, салоҳият, вазифа ва сохтори он;

- шартномаҳо, қарордодҳо, созишномаҳо ва ғайра;

- ҳисобот оид ба кори анҷомдодашуда, нақшаи кор ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти объекти аудит;

- маводи аудити пешина дар соҳаи муайян, инчунин натиҷаҳои аудити анҷомдодаи мақомоти назоратии дигар;

- маводи дорои таҳлил ва хулосаҳои аудити дохилӣ, ки аз ҷониби ташкилот омода карда шудаанд (маълумоти мазкур ҳамеша метавонад зери шубҳа қарор гирад, онро ҳамчун асос танҳо дар сурати мавҷуд будани заминаи тасдиққунанда истифода бурдан мумкин аст);

- маводи воситаҳои ахбори омма;

- муроҷиати роҳбарони корхонаю ташкилотҳо, инчунин шаҳрвандон;

- маълумоти пешниҳоднамудай мутахассисон (коршиносон);

- маводи бойгонӣ.

Қайд кардан лозим аст, ки омӯзиши пешакии объектҳои аудитро аз омӯхтани низоми назорати дохилии муқаррарнамудай роҳбарияти ташкилотҳои аудитшаванда оғоз намудан лозим аст. Ин амал имконият медиҳад, ки ба як қатор масъалаҳо оид ба фаъолияти объекти аудит равшанӣ андохта шавад, масъалаҳои мушаххаси аудит бевосита ташаққул дода шаванд ва бо ин ҳанӯз то оғози он аҳамияти натиҷаҳои ҷашмдошт арзёбӣ гарданд.

Аз натиҷаи омӯзиши пешакии объекти аудит, чун қоида дархости таҳлилий бо шарҳи ҳолати объекти назорат вобаста бо самтҳои фаъолияти он, инчунин бо хулосаю пешниҳодҳо тайёр карда мешавад.

Марҳилаи муҳими дигари давраи банақшагири **МУАЙЯН НАМУДАНИ МИҚЁС Ё МАҚСАДҲОИ АУДИТ** ба ҳисоб меравад.

Мақсади АСХМД - ба таври амиқу якмаъно муайян намудани амалҳо ё вазифаҳои барои ба даст овардани натиҷаи мушаххас равонагардидае мебошад, ки онҳо имкон медиҳанд оид ба самаранок, маҳсулнок ва натиҷанок будани харҷи маблағи давлатӣ хулосаҳо бароварда шаванд.

Чун қоида муайян намудани мақсади аудит ба мавзӯи интиҳобкардашудаи аудит ва омӯзиши пешакии ҳама маводи дар хусуси мавзӯи интиҳобкардашуда ҷамъоварда вобаста мебошад.

Мақсади АСХМД бояд ба таври аниқ муайян кунад, ки пас аз анҷом ёфтани аудит чӣ гуна натиҷаро ба даст овардан лозим аст.

Мақсад бояд ниҳоят дараҷа мушаххас ифода карда шавад, то ин ки пас аз ба охир расидани аудит имконияти хулоса баровардан оид ба ҳар як мақсади гузоштаи аудит имконпазир гардад ва тамоми рафти аудит, инчунин амалҳои вобаста ба он ба ҷузъҳои таркибии мақсади умумии

аудит табдил ёфта, барои ноил гардидан ба мақсади ниҳоии асосӣ равона гардад.

Ба таври дуруст, амиқ, якмаъно ва мушаххас муайян намудани мақсади АСХМД, чун қоида натиҷаи мусбат ва амалисозии оқилона, сарфакорона ва босамари онро ифода менамояд.

Дар амал муайян намудани мақсад то андозае ба он вобаста мебошад, ки АСХМД чиро дар бар мегирад. Ё он харчи маблағи давлатие мебошад, ки ба татбиқи барномаҳои мақсадноки давлатӣ, маблағҳои давлатӣ барои амалӣ намудани соҳаи бучетӣ, вазорат, идора, ташкилоти мушаххас, яъне объекти аудит пешбинӣ гардидааст.

Ҳангоми муайян намудани мақсади фаъолияти соҳаи бучетӣ, вазорат, идора, ташкилот дар доираи муайян намудани мақсади асосӣ, мақсадҳои ғридриҳанда муайян карда мешаванд. Ҳар кадоме аз мақсади ғрирасони аудит метавонад ба яке аз се нишондиҳандаҳо (сарфакорона, самарабахшӣ ва натиҷабархшӣ) ё маҷмӯи нишондиҳандаҳои зикргардида вобаста ба хусусияти фаъолияти объекти аудит мансуб бошад. Оид ба ҳар кадоми онҳо (мақсадҳои ғрирасон) дар натиҷаи гузарондани аудит ё оид ба самарабахш будан ё самарабахш набудани харчи маблағи давлатӣ хулосаи дахлдор бароварда мешавад.

Пас аз он ки мақсади аудит муайян карда шуд, миқёси он, яъне доира ё ҳудуди амалӣ намудани он, инчунин мавзӯи аудит муқаррар карда мешаванд.

Дар сурати муайян намудани миқёси анҷомдиҳии аудити самаранокӣ номгӯи муносиби масъалаҳо ва объектҳои аудитро, ки ба мақсадҳои аудити самаранокӣ мансуб буда, барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ муҳиманд ва дар ҳаҷми пурра бо захираҳои мавҷуда анҷом ёфта метавонанд, муайян намудан лозим аст.

Миқёси аудит бо назардошти ду меъёри асосии зерин муайян карда мешавад:

- аҳамият ва мувофиқи мақсад будани аудит;
- имконияти анҷом додани аудит.

Дар рафти муайян намудани миқёси аудит хавфҳои имконпазирро низ ба инобат гирифтани лоим аст, ки метавонанд бо самтҳои АСХМД ва объектҳои он вобаста бошанд.

Амали ё марҳилаи навбатии дигари муҳими давраи банақшагири **ИНТИХОБИ МЕЪЁРҲО ВА МУНОСИБАТ НИСБАТ БА АУДИТ** мебошад.

Меъёрҳои АСХМД аз стандарту нишондиҳандаҳои амиқу иҷрошавандаи андозагирии сарфанокӣ, маҳсулноки, натиҷанокии раванди идоракунӣ ва харчи маблағи давлатӣ иборат мебошанд, ки аз

ҷониби соҳаи бучетӣ ё объекти таҳти аудит қароргирифта амалӣ карда мешаванд.

Меъёрҳо бояд ҳамчун «намунаи меъёрӣ» хизмат кунанд, яъне нишон диҳанд, ки чӣ гуна натиҷа дар соҳаи аудит ё фаъолияти объекти аудит тасдиқи самарабахшии харчи маблағи давлатӣ мебошад.

Агар нишондиҳандаҳои воқеии фаъолияти соҳаи бучетии таҳти аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит ба меъёрҳои муқарраргардида мутобиқ ё аз онҳо зиёд бошанд, дар ин сурат, бо асоснокии комил хулоса баровардан мумкин аст, ки маблағи давлатӣ дар сатҳи зарурии самарабахшӣ истифода мешавад.

Нишондиҳандаю меъёрҳо бояд ба хусусияти фаъолияти соҳаи бучет ё вазорат, идора, ташкилоти таҳти аудит қароргирифта мутобиқ бошанд ва барои омодагии хулосаю тавсияҳо оид ба натиҷаи аудити анҷомдодашуда асос гарданд.

Барои ҳар як самти аудити мазкур нишондиҳандаҳои алоҳида таҳия карда мешаванд ва онҳо бояд аниқ, боэътимод, бетараф, фаҳмо ва кофӣ бошанд.

Ҳаҷми корҳое, ки барои таъмин намудани мутобиқати меъёрҳои интиҳобгардида ба мақсади АСХМД иҷро кардан лозим аст, ба сарчашмаҳои чунин меъёрҳо вобастаанд. Сарчашмаҳои меъёрҳои самарабахшӣ инҳо мебошанд:

- санадҳои дахлдори қонунгузорӣ ва меъёрии ҳуқуқӣ;
- стандарти аз ҷониби ташкилотҳои касбии эътирофгардида, аз ҷумла ташкилотҳои байналмилалӣ таҳиякардашуда;
- ҳисоботи ташкилотҳои аудитшаванда оид ба нақшаи кор ва самтҳои афзалиятноки фаъолият, инчунин ҳисобот оид ба кори анҷомдодашуда;
- меъёрҳои мақбули умум, ки онҳоро дар амал ба роҳбарӣ мегиранд;
- стандартҳои дар ташкилотҳои аудитшаванда таҳиягардида ва амалкунанда;
- воситаҳое, ки махсус барои анҷом додани аудити мазкур бо роҳи мутобиқсозии меъёрҳои дар рафти аудити ба ин монанд истифодагардида таҳия гардидаанд ё дар асоси стандарту усулҳои истифодакардаи ташкилотҳои дигар, ки намудҳои кори ба ин монандро иҷро мекунанд;
- маводи аудити пештара;
- сиёсати давлатӣ ва дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодӣ;
- маводи мусоҳиба бо мутахассисони касбӣ ва коршиносон;
- адабиёт оид ба мавзӯи интиҳобгардида;

- хисоботи буҷетӣ ва молиявӣи объектҳои аудит.

Аз рӯи таҷриба ва усулҳои мавҷудаи банақшагири АСХМД ҳама меъёрҳо одатан ба меъёрҳои умумӣ ва хусусӣ ҷудо мешаванд.

Меъёрҳои умумӣ принсипу самтҳои асосии анҷомдиҳии аудит, инчунин арзёбии натиҷаи онро муайян мекунад.

Меъёрҳои хусусӣ ба натиҷаҳои дақиқи ҷашмдошти аудити самаранокии анҷомдодашуда асос мебанд.

Меъёрҳо бояд дорои хусусиятҳои алоҳида бошанд, ба монанди:

- эътимоднокӣ ва тағйирпазирӣ;
- беғаразӣ;
- коршоямӣ;
- возеҳӣ;
- қиёспазири;
- пуррагӣ;
- дастрасӣ ва имконияти муайянкунии миқдорӣ;
- мутобиқат;
- қобили қабул будан;
- мувофиқат.

Вобаста ба мақсади аудити самаранокӣ барои арзёбии самарабахшӣ ҳар ду намуди меъёрҳо истифода бурдан мумкин аст:

- меъёрҳои бевоситаи фаъолияти объектҳои аудитро тавсиф менамоянд;
- меъёрҳои ниҳоии иҷтимоии фаъолияти онҳоро инъикос менамояд.

Қайд кардан лозим аст, ки ҳангоми ҳама гуна ҳолатҳои меъёрҳои интихобнамудаи аудиторон бояд ба мақсади аудит мувофиқ бошанд ва имконияти ба таври аниқ арзёбӣ намудани самараи фаъолияти объектҳои аудитро фароҳам оранд.

Пас аз он, ки мақсад ва меъёрҳои АСХМД муайян карда шуданд, муносибатро нисбат ба анҷомдиҳии аудит омода намудан лозим аст, ки ба даст овардани натиҷаҳои беҳтаринро таъмин намуда, ҳарҷоти ба гузарондани он вобастаро кам мекунад.

Муносибат нисбат ба АСХМД - аз усулҳои мушаххасе иборат мешавад, ки мувофиқи онҳо нишондиҳандаҳо ва далелҳои воқеӣ ҷамъ оварда мешаванд.

Ҳангоми омода намудани барномаи аудит усулҳои анҷом додани онро интихоб намудан лозим аст ва мувофиқи он нишондиҳандаҳои далелҳои воқеӣ ҷамъ оварда мешаванд. Дар ҷараёни аудит усулҳои зеринро истифода бурдан мумкин аст:

- таҳлили усулҳои ташкили кори объектҳои таҳти аудит қароргирифта;

- таҳлили натиҷаи кори объектҳои аудит;

- таҳлили ҳолатҳои мушаххас;

- таҳлили маълумоти мавҷуда;

- таҳхис.

Таҳлили усулҳои ташкили кори объектҳои таҳти аудит қароргирифта, одатан нуқтаи аввалияи анҷом додани аудити самаранокӣ мебошад. Моҳияти он таҳлили низоми идоракунии, банақшагириӣ, мониторинг ва назоратро дар бар мегирад, ки дар соҳаи аудит мавҷуданд ё дар доираи объектҳои аудит амал мекунад.

Таҳлили натиҷаи кори объектҳои аудит. Ҳангоми аудит ба натиҷаҳои кори объект диққати махсус додан лозим аст, новобаста ба он ки барнома, самти фаъолият, низом ё воситаҳои назорат мавзӯи он ҳаст ё не. Дар сурати аудити дилхоҳ унсури алоҳидаи барнома, аудиторон бояд дар хусуси он ки чӣ тавр ҷузъи мазкур дар доираи барномаи мазкур бо натиҷаҳои банақшагирифташуда алоқаманд аст, тасаввуроти аниқ дошта бошанд.

Таҳлили ҳолатҳои мушаххас муносибати умумиест, ки ҳангоми анҷом додани аудити самаранокӣ истифода мешавад. Усули мазкур аз усули таҳлили натиҷаи кори объект бо он фарқ мекунад, ки дар ҷараёни аудит ба ҳолатҳои мушаххас диққати асосӣ дода мешавад ва ҳамчониба, муфассал ҳам ба таври умумӣ ва ҳам аз рӯи ҷанбаҳои алоҳидаи он таҳлил карда мешаванд. Лекин дар ин сурат мушкилоти интиҳоб намудани ҳолатҳои мушаххас барои таҳлил аз ҷиҳати имконпазир ва асоснок будани ҷамъбасти онҳо, яъне истифодаи натиҷаҳои аудити ҳолатҳои мушаххас барои ҷамъбаст ва хулосабарорӣ оид ба тамоми соҳа ё фаъолияти объекти аудит пайдо мешавад.

Таҳлили маълумоти мавҷуда. Дар ҷараёни аудит маълумоти дар ихтиёри маъмурияти объекти аудит ва сарчашмаҳои дигар мавҷударо истифода бурда, таҳлил кардан лозим аст. Чунин сарчашмаҳо метавонанд аз низоми иттилоотии идоракунии, ки дар объекти аудит бо мақсади амалӣ намудани барномаҳо истифода мешаванд, инчунин мавод ва маълумоти дигари ба мавзӯи аудит вобаста иборат бошанд.

Яке аз воситаҳои муҳиме, ки барои ҷамъ овардани нишондиҳандаю далелҳои воқеӣ омӯхта мешаванд, таҳхис ба ҳисоб меравад ва дар мувофиқат бо усулҳои дар боло зикрдидаи анҷомдиҳии аудит гузаронда мешавад.

Амали ҷамъбасти давраи банақшагириӣ **ОМОДА НАМУДАНИ НАҚША ВА БАРНОМАИ АУДИТ** ба ҳисоб меравад.

Нақшаи аудит - ҳуҷҷатест, ки самтҳои асосиро нисбат ба чараҳои томи аудит бо мақсади ноил гардидан ба мақсадҳои аудит бо роҳи нисбатан босамару натиҷабахш муайян менамояд.

Барномаи аудит - нақшаи муфассалест, ки дар он расмиёти мушаххаси гузарондани аудит дар ҳар як соҳаи алоҳидаи аудит ҷой дода мешаванд.

Мақсади банақшагирии аудити самаранокӣ – омӯхтани ҷанбаҳои ғайолияти объекти аудит, ки бояд мавриди аудит қарор дода шавад, таъмин намудани омодагии босамари анҷомдиҳии аудити самаранокӣ бо роҳи муайян намудани миқёс, муҳлат ва захираҳои барои гузарондани аудит зарурӣ мебошад.

Ҳангоми тартиб додани нақшаи аудит амалҳои зеринро иҷро намудан лозим аст:

- муайян намудани ҷанбаҳои муҳимтарини самтҳои ғайолияти объектҳои аудит;

- дарк намудан ва муайян кардани алоқамандии масъалаҳои ҳисобот;

- муайян намудани шакли натиҷаю ҳулосаҳои ҳисобот ва маърузаҳо, инчунин истифодабарандагони эҳтимолии онҳо;

- муайян намудани мақсади аудит ва усулҳои, ки барои гузарондани он заруранд;

- муайян намудани низоми асосии идоракунии ва анҷом додани арзёбии пешакии онҳо бо мақсади муқаррарсозии ҷиҳатҳои заиф ва қавӣ;

- муайян намудани аҳамияти масъалаҳои баррасишаванда;

- аудити низоми назорати дохилии объекти аудит ва барномаи кори он;

- муайян намудани сатҳи боварӣ нисбат ба аудиторони дигар, масалан нисбат ба аудити дохилӣ;

- муқаррар кардани муносибати нисбатан босамар ва мақсаднок барои гузарондани аудит;

- таъмин намудани андешидани тадбирҳои зарурӣ оид ба натиҷаи аудити пешина, эроду тавсияҳо;

- таъмин намудани ҳуҷҷатҳои дахлдор ва нақшаи анҷом додани ҳар як аудити мушаххас.

Тартиб додани нақшаи аудит, инчунин муайян намудани буҷети гузарондани аудитро яққоя бо нақша - ҷадвали гузарондани аудит, аз ҷумла муайян намудани талабот нисбат ба ҳайати гурӯҳи аудиторонро пешбинӣ менамояд.

Барномаи аудит бояд амиқ, фаҳмо, мантиқӣ ва то қадри кофӣ тағйирпазир бошад, инчунин аз ҷиҳати мутобиқати натиҷаҳои

эҳтимолии аудит ба захираҳои барои гузарондани он зарур босамар бошад.

Барномаи аудит бояд ҷузъҳои зеринро дар бар гирад:

- мақсади аудити мазкур ва давраи аудит;
- рӯйхати масъалаҳо ва объектҳои аудит, ки миқёси онро муайян мекунанд;
- меъёрҳои арзёбии самарабахшии дар рафти аудит истифодагардида, сарчашмаҳои онҳо;
- шарҳи мухтасари усули анҷом додани аудит (ҷамъовариҳои маълумоту далелҳои воқеӣ);
- ҷадвали гузарондани аудит;
- рӯйхати расмиёти татбиқшаванда ва шахсоне, ки онро иҷро менамоянд;
- муҳлати анҷом додани расмиёти аудиторӣ;
- рӯйхати гурӯҳи аудиторон, аз ҷумла шахсоне, ки барои самтҳои мушаххаси аудит масъул мебошанд, инчунин коршиносони мустақили дар асоси шартнома ба анҷомдиҳии аудит ҷалбшаванда бо қайди сатҳи дониши касбӣ ва тахассуси онҳо;
- муҳлати пешниҳод намудани ҳисобот оид ба натиҷаи аудит.

Ғайр аз ин, ба барномаи аудит сметаи хароҷоти молиявӣ ва меҳнати дақиқ замима шуданаш мумкин аст, ки барои гузарондани аудити мазкур зарур мебошанд.

Барномаи аудит бояд то қадри имкон муфассал бошад, то ин ки эҳтимолияти хатоҳо ё муҳолифати имконпазирро кам кунад.

Марҳилаи навбатии муҳими гузарондани АСХМД **ДАВРАИ БЕВОСИТА ГУЗАРОНДАНИ АУДИТ** мебошад, ки ҷӣ тавре қайд гардид, аз ҷараёни анҷом додани як қатор амалҳои ба ҳам алоқаманди пайи ҳам дар объекти аудит иборат аст.

Давраи мазкур аз якҷанд марҳилаҳо иборат мебошад:

1. Ҷамъ овардани маълумот ва нишондиҳандаҳои воқеӣ бо мақсади ба даст овардани далелҳои аудиторӣ. Далелҳои маълумот ва нишондиҳандаҳои воқеиеро дар бар мегиранд, ки онҳоро аъзои гурӯҳи аудиторон ҷамъ овардаанд ва дар асоси онҳо натиҷаҳои аудити самаранокӣ тартиб дода мешаванд.

Далелҳои аудиторӣ барои он истифода мешаванд, ки якум мувофиқати натиҷаи кори объекти аудит ба меъёрҳои истифодашудаи арзёбии самарабахшӣ муайян карда шаванд; дуум - ҳулосаҳо оид ба натиҷаҳои аудит асоснок карда шаванд; сеюм - имкониятҳо барои такмил

додани фаъолияти объекти аудит ошкор карда шуда, тавсияҳои дахлдор таҳия гарданд.

Ба далелҳои аудиторӣ ҳуҷҷатҳои аввалия, инчунин маълумоти дорои хусусияти тасдиқкунанда мансуб мебошанд, ки аз манбаъҳои дигар ба даст оварда шудаанд.

Далелҳои аудиторӣ бояд ҳаматарафа, бозътимод, боварибахш ва кофӣ бошанд.

Далелҳои аудиторӣ метавонанд се шакли зеринро дар бар гиранд:

- далелҳои дохилӣ, ки маълумоти пешниҳоднамудаи субъекти иқтисодиро дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ дар бар мегиранд. Онҳо аз маводи баҳисобгирии муҳосибӣ, нусхαι муросилоти содира, дастурамалҳои мансабӣ, нақша, сметаҳои молиявӣ, ҳисоботи дохилӣ ва дархостҳои расмӣ, маълумоти оморие, ки фаъолият ва сиёсати дохили ташкилотро чамъбаст менамоянд, иборатанд;

- далелҳои беруна, ки маълумоти пешниҳоднамудаи тарафи сеюмро дар шакли хаттӣ (одатан бо дархости хаттии МОНМ) дар бар мегиранд;

- далелҳои омехта, ки аз маълумоти пешниҳоднамудаи ташкилот дар шакли хаттӣ ё шифоҳӣ иборатанд ва онҳоро тарафи сеюм дар шакли хаттӣ тасдиқ намудааст.

Барои аудитор далелҳои беруна аҳамияти бештар доранд, сипас аз дараҷаи муҳимӣ далелҳои омехта ва дохилӣ ҷойгир мешаванд.

Далелҳои аудиторӣ ба панҷ намуд тақсим мешаванд:

- далелҳои шайъӣ, ки бо роҳи мушоҳидаи бевосита ба даст оварда шудаанд, инчунин ашёи мусодирашуда;

- баёноти шоҳидон, ки аз шахсони дигари оид ба масъалаи мазкур дониш дошта дар шакли хаттӣ ё шифоҳӣ ҷавобан ба дархост ё пас аз суҳбат (мусоҳиба) гирифташуда;

- ҳуҷҷатҳое, ки ҳисобот, дастур, низомнома ва маводи дигарро дар бар мегиранд;

- далелҳои дар натиҷаи таҳлили маълумоти пешниҳоднамудаи манбаъҳои гуногун ба дастомада;

- далелҳои электронӣ, ки аз нишондиҳандаҳои воқеӣ дар шакли матн, нақша ё шакли дигар иборат буда, дар шакли электронӣ мавҷуданд ва дар ҳомилҳои дахлдори маълумот нигоҳ дошта мешаванд;

- хулосаи коршиносон.

Сарчашмаҳои маълумот чунин мебошанд:

- мушоҳида намудани ҷараёнҳо, расмиёт ва ғайра;

- азназаргузаронии молу мулк аз ҷониби аудитор;

• мусохиба бо тарафҳои манфиатдор, ки дар шакли қайдҳои мусохиба, сабти аудиои суҳбат ё баёноти шоҳидон сабт мегарданд;

- маводи бойгонӣ;
- ҳисобот;
- дастур;
- қарордод;
- ҳисобнома-фактураҳо;
- ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи молиявӣ ва ғайра.

Ба ғайр аз ин, матни чопи мошинӣ ва ҷамъоварандаи маълумоти дорои ҳомили магнитӣ ва ҳомилҳои дигар сарчашмаи иттилооти компютерӣ буда метавонад. Маълумот инчунин метавонад дар хотираи оперативии компютер ё дастгоҳи сабткунандаи маълумот, инчунин шабакаҳои маҳаллӣ ва ҷаҳонӣ мавҷуд бошад.

Усулҳои асосии ба даст овардани далелҳои аудиторӣ чунин мебошанд:

- баррасии ҳуҷҷатҳо;
- мусохиба;
- саволнома;
- мушоҳидаҳои ҷисмонӣ;
- истифодаи маводи назорати дохилӣ ва аудитҳои дигари анҷомдодаи МОНМ;
- дархост ба коршиносон.

Усулҳои номбаршуда аз ҳама усулҳои маълумланд, лекин онҳо ягона нестанд. Аудитор метавонад мустақилона расмиёти ба даст овардани маълумоти заруриро муайян кунад.

Дар асоси нишондиҳандаҳои воқеии ҳангоми аудит ба дастовардашуда натиҷаи аудити самаранокӣ таҳия карда мешавад. Натиҷаю ҳулосаҳои аудит, ки ба ҳисобот дохил карда шудаанд, бояд асоснок карда шаванд ва умуман хусусияти танқидӣ дошта бошанд. Бинобар ин, онҳо бояд бо маълумоти ҳаматарафа, бозътимод, боварибахш ва кофӣ тасдиқ карда шаванд.

Зери мафҳуми беғаразӣ (релевантӣ) робитаи амиқи далелҳои аудиторӣ якҷоя бо меъёрҳои аудити самаранокӣ дар назар дошта шудааст.

Далелҳо боварибахшанд, агар онҳо аз манбаъҳои гуногун ба даст оварда шуда бошанд, дорои мазмуни гуногун бошанд ва ба ҳам муҳолифат накунанд.

Далелҳо бозътимоданд, агар онҳо ба фактҳо мутобиқ бошанд ва маълумоти бо ҳуҷҷат тасдиқшуда дошта бошанд.

Далелҳо кофиянд, агар миқдори далелҳои аудиторӣ барои тартиб додани хулосаҳои беғараз ва асоснок кофӣ бошанд.

2. Пас аз чамъ овардани далелҳои аудиторӣ ҳангоми амалигардонию бевоситаи аудит чараёни таҳлили онҳо ё чараёни таҳия намудани далелҳои аудиториро бо мақсади омодагии натиҷагирии минбаъда, хулосаю тавсияҳо шурӯъ намудан лозим аст.

Ҳангоми таҳлил ё таҳияи далелҳои аудиторӣ тавсияи асосии ин ё он далел кофӣ будани он мебошад. Яъне ҳаҷми далелҳо бояд барои ифода намудани ақида оид ба мақсади аудит имкон диҳад.

Дар давраи арзёбии далел омилҳои зеринро ба инобат гирифташуда лозим аст:

- сифати далелҳои ба дастовардашуда;
- сатҳи муҳимӣ ё аҳамияти далелҳои ошкоргардида;
- сатҳи хавфи вобаста ба нодуруст будани ақидаи пайдошуда;
- таҷрибаи аз аудитҳои пештара андӯхташуда нисбат ба эътимоднокии ҳуҷҷатҳои аудиторӣ;
- муносибати пешакӣ маълумшудаи муштарӣ ба мушкилоти дахлдор;
- эътимоднокии далелҳои аудит;
- хароҷоти барои ба даст овардани далелҳо сарфшуда дар муқоиса бо фоидае, ки аз истифодаи онҳо бо мақсади тақвиятбахшӣ ба маълумоти мавҷуда ба даст оварда шудааст.

Таҳлили далелҳои аудиторӣ дорои намуна ё усулҳои гуногун мебошад: тадқиқи робитаи сабабу оқибат, муқоиса намудани ҳолати чорӣ бо ҳолатҳои пешина, омӯзиши қиёсии роҳҳо ё натиҷаҳои гуногун.

Таҳлили далелҳо ба арзёбии аҳамияти далелҳои ошкоргардида ва ташаккулдиҳии ҷавобҳо ба саволҳои аудит вобаста мебошад. Далелҳо аз ҷиҳати чор қисмат баррасӣ карда мешаванд:

- *меъёрҳо*, яъне вазъият бояд чӣ гуна бошад;
- *ҳолат* – вазъият дар ҳақиқат чӣ гуна аст;
- *сабабҳо*, яъне барои чӣ вазъияте, ки бояд чӣ гуна бошад аз вазъияти воқеӣ фарқ мекунад;
- *оқибат* – чизе, ки аз ин мебарояд.

Дар рафти амалӣ сохтани аудит ва таҳлили маълумоти чамъовардашуда як қатор тарзу усулҳои техникӣ кор бурда мешаванд: намунаи мантиқии барнома, усули муқоиса бо роҳи истифодаи таносуб (коэффисиентҳо), тафсир (таҳлил)-и тақсим намудани маълумот, таҳлили муназзам, таҳлили хароҷоту натиҷаҳо, таҳлили чараёни корӣ ва коммуникативӣ, сохтакорӣ ва намунасозӣ, таҳлили мазмуни маълумоти босифат.

3. Амали навбатӣ ҳангоми гузарондани аудит **барасмиятдарорӣ, мурағабсозии ҳуҷҷатҳои аудит ва муҳокима намудани натиҷаҳои он бо роҳбарияти объекти аудит** ба шумор меравад.

Дар ҳама марҳилаҳои анҷомдиҳии аудити самаранокӣ ҳуҷҷатҳои шакли дахлдор ба расмият дароварда мешаванд, ки онҳо мутобиқи қоида, расмиёт ва талаботи муқарраргардида гузаронда шудани аудитро тасдиқ менамоянд.

Чунин ҳуҷҷатҳо дар бар мегиранд:

- дархости таҳлилий оид ба натиҷаи омӯзиши пешакии объектҳои аудит ва маводе, ки хулосаю пешниҳодҳои дар он овардашударо асоснок мекунанд;

- нақшаи аудит;

- барномаи анҷом додани аудит;

- санадҳо (маълумотномаҳо)-и аудит;

- ҳуҷҷатҳо ва маводи қорӣ;

- ҳисобот ва ҳуҷҷатҳои дигар (пешниҳод, супоришҳо, мактубҳо) оид ба натиҷаҳои аудит тартибдодашуда.

Тартиби навиштан ва ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳои зикргардидаро тибқи қоида ҳар қадам МОНМ мустақилона танзим менамояд, лекин бо назардошти тавсияҳои умумиэътирофгардида оид ба гузарондани АСХМД.

Ҳисобот ва маълумотномаҳои аудити анҷомдодашуда одатан вобаста ба ҳар як объект алоҳида тартиб дода мешаванд ва барои навиштани ҳисоботи ҷамъбасти оид ба натиҷаҳои аудити самаранокии гузарондашуда ҳамчун асос хизмат мекунанд.

Дар фаъолияти амалӣ ҳисобот дар сурате тартиб дода мешавад, агар ин ё он қоидавайронкунӣ ошкор карда шуда бошад, агар чунин қоидавайронкуниҳо ошкор нагардида бошанд, дар ин сурат маълумотнома тартиб дода мешавад.

Ҳуҷҷатҳои қорӣ дар вақти банақшагирӣ, гузаронидани аудит ва ба расмият даровардани натиҷаҳои он тартиб дода мешаванд. Дар онҳо маълумот ва нишондиҳандаҳои воқеии ба сифати далелҳои аудиторӣ ҷамъовардашуда дарҷ мегарданд.

Натиҷаҳои аудит ҳатман бо роҳбарияти объекти аудит муҳокима карда шаванд. Ин корро ҳам дар рафти аудит ва ҳам баъди анҷоми он иҷро кардан мумкин аст.

Дар вақти чунин муҳокимаҳо аудиторон метавонанд оид ба бартараф намудани камбудихои ошкоргардида тавсияҳо пешниҳод кунанд, ташкилоти аудит бошад он тавсияҳоро ханӯз дар ҷараёни аудит амалӣ созад.

Баъди ба анҷом расонидани аудит гурӯҳи аудиторон бояд ба таври расмӣ ақидаи роҳбарияти объекти аудитор оид ба хулосаю тавсияҳои тартибдодашуда, натиҷаҳои аудит, инчунин тадбирҳои, ки барои бартарарф намудани норасоӣҳои ошкоргардида ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта андешидан лозим аст, фаҳманд. Чунин ақида бояд ба таври хаттӣ тартиб дода шавад.

Гирифтани чунин ақида ҳам дарҳол пас аз анҷоми аудит ва ҳам пас аз гузаштани муддати муайяни муқаррарнамудаи аудиторон имконпазир аст.

Чунин маълумот бояд ҳангоми такмили хулосаю пешниҳодҳои хотимаӣ ба назар гирифта шавад. Баъди ба итмом расондани расмиёти зикргардида бо роҳбарияти объекти аудит вохӯрии ҷамъбасти гузаронда мешавад. Омодасозии чунин вохӯрӣ чор марҳиларо дар бар мегирад: ташкил намудани вохӯрии ҷамъбасти, таҳияи дурнамои мубоҳиса бо роҳбарияти объекти аудит, омода намудани саволҳо ва ҷавобҳои эҳтимолӣ, омодасозии маводи ёрирасон. Муваффақият ва натиҷабахшии вохӯрии ҷамъбасти бештар ба бодикқат тайёр кардани чунин вохӯрӣ бо риояи ҳама марҳилаҳо вобаста мебошад.

Аз натиҷаи вохӯрӣ протокол тартиб дода мешавад, ки он бояд паҳлуҳои зеринро инъикос кунад: масъалаҳои асосии дар рафти вохӯрӣ баррасишаванда; мавқеи роҳбарияти объекти аудит оид ба маълумоти аудитори баррасигардида, натиҷаю хулосаҳо; муҳолифат; рӯйхати масъалаҳо, ки оид ба онҳо мувофиқат ба даст омадааст ва масъалаҳо, ки нисбат ба онҳо созиш ба даст наомадааст; нақша, пешниҳодҳои аудиторон оид ба бартарарф намудани камбудҳои ошкоргардида; пешниҳод дар хусуси гузарондани муҳокимаи иловагӣ бо «тарафи сеюм».

Дар сурати мавҷуд будани муҳолифати ҷиддӣ дар байни роҳбарияти объекти аудит ва аудиторон, ақидаи роҳбариятро ба таври амиқ мухтасар дар ҳисобот баробари далелҳои аудитор оид ба қабул накардани ақидаи мазкур дарҷ кардан лозим аст.

Марҳилаи хотимавии аудити самарнокӣ **ТАРТИБ ДОДАНИ ҲИСОБОТ ОИД БА НАТИҶАИ АУДИТ** мебошад.

Тартиб додани ҳисобот марҳилаи хотимавии аудит ба ҳисоб меравад. Марҳилаи хотимаӣ низ дар баробари марҳилаҳои пештарадавраи банақшагирӣ ва гузарондани аудит, марҳилаи муҳим шуморида мешавад. Дар марҳилаи хотимаӣ аудитор бояд тамоми маълумоти дар рафти аудит ба дастовардашуда ва дар ҳуҷҷатҳои кории он қайдгардидаро ҷамъбаст кунад, онро ба таври дахлдор коркард ва дар асоси он маълумот хулосаю тавсияҳои худро оид ба харҷи самарабахш, оқилона ва сарфакоронаи маблағи харҷшаванда ифода кунад. Бинобар

он, таҷрибаи аудитор дар соҳаи тартиб додани ҳисоботи аудиторӣ аҳамияти калон дорад.

Тартиб додани ҳисобот аз натиҷаи аудити самаранокӣ мутобиқи стандарти муайян нисбат ба ҳар як МОНМ татбиқ мегардад, лекин бо назардошти принципҳои асосии стандарти аудити ИНТОСАИ.

Ҳар як аудити самаранокӣ бояд бо ҳисоботи аудиторӣ чамъбаст карда шавад ва дар он ҳолатҳои зерин нишон дода шаванд:

- мақсад, хусусият ва миқёси аудит, инчунин муҳлати анҷом додани он, аз ҷумла ҳар гуна маҳдудиятҳои вобаста ба қисматҳои дар боло зикргардида;

- стандарти аудити истифодашуда;

- шарҳи барнома ё намуди фаъолияти аудит, аз ҷумла уҳдадорихои шахсони мансабдор, ки барои амалӣ сохтани онҳо масъул мебошанд;

- истифодаи меъёр, инчунин ҳолатҳои розӣ набудани роҳбарияти ташкилот бо истифода шудани чунин меъёрҳо;

- мушоҳидаҳои анҷомдодашуда;

- хулосаҳое, ки ба ҳар як мақсади аудит алоқаманд мебошанд;

- пешниҳоде, ки барои бартараф намудани камбудихои ошкоргардида равона шудаанд.

Ҳисобот аз қисмҳои зерин иборат аст: ном, мазмун, фаслҳои «Сарсухан», «Муқаддима», «Қисми асосӣ», «Хулоса».

Мундариҷаи ҳисобот метавонад дар шакли озод баён гардад, лекин на ҳуди ҳисобот, чунки он сохтори муайян дорад. Ҳисобот бояд ба мақсади аудит ва маводи он ба мушкилоти омӯхташаванда мувофиқ бошанд. Натиҷаи омӯзиширо дуруст баён намудан лозим аст, то ин ки маъноӣ тафсири муқаррароти ҳисобот духӯра набошад.

Маълумоти ҳисобот бояд чунин бошад:

- возеҳ ва мушаххас, ба таври сода баёншуда, то ин ки хонандаи ҳисобот бо кадом мақсад омода шудани онро дарк карда тавонад;

- боэътимод ва дорои аҳамияти бузург бошад ва ба он диққати хонандагони ҳисобот ҷалб карда шавад;

- боэътимод ва беғараз бошад ва маълумотро оид ба тадбирҳои андешидани роҳбарияти объекти аудит (вазират ё идора) бо мақсади бартараф намудани камбудихои ошкоргардида ва мисолҳои кори хуби пурмаҳсули объекти мазкур (вазират ё идора) дар бар гирад;

- муҳим, яъне танҳо ба масъалаҳои мушаххас алоқаманд бошад.

- Ҳангоми тартиб додани ҳисобот* ба интихоби маълумот бо мақсади ворид намудани он ба ҳисобот аҳамияти махсус гузошта лозим аст.

• *Маълумоти* дар ҳисобот пешниҳодгардида бояд равшану фаҳмо, зарурӣ, босалоҳият, рост, беғараз ва ба мавзӯи аудит бевосита алоқаманд бошад.

• *Маълумоте*, ки барои ворид шудан ба ҳисобот пешбинӣ шудааст, бояд сифати баланд дошта бошад ва ба меъёрҳои эътимоднокӣ ва боварибахшӣ ҷавоб дода тавонад. Яъне ҳама далелҳои дар ҳисобот зикргардида бояд ба ҳақиқат мутобиқ бошад ва онҳоро аудит имконпазир бошад.

• *Ҳангоми истифодаи* маълумот дар ҳисобот ҳатман бояд ба манбаи он истинод оварда шавад.

• *Маълумот бояд* барои нишон додани натиҷаи асосии аудити анҷомдодашуда кофӣ бошад. Ҳолате, ки интишори ягон намуди маълумот ғайриимкон аст, чунки бо ин шояд ба манфиати давлат зарар расонда шавад (дар ин бора дар ҳисобот бояд қайди махсус гузошта шавад), метавонад оид ба пуррагии маълумот истисно бошад.

• *Ба ҳисобот маълумоти* хабарӣ танҳо бо мақсади истифодаи минбаъдаи он ҳангоми таҳлил намудани сабабҳои робитаҳои оқибат ворид карда мешавад (далелҳо муқаррар карда мешаванд).

• *Дар ҳисобот* набояд ибораҳои норавшан ва нофаҳмо истифода шаванд, ки ақида ва муносибати ғаразнокро ифода мекунанд, ба монанди: «бо сабаби роҳ додан ба хатоҳо дар идоракунии», «то андозае» ва ибораҳои ба ин монанд бе қайди дақиқи «муаллифӣ» ва моҳияти масъала. Аз истифодаи чунин гуфтаҳо, ба монанди «аксарияти мушкилот», «ҳаҷми ночиз» бе мушаххасгардонӣ худдорӣ намудан лозим аст.

• *Дар ҳисобот* набояд ибораҳои ба монанди «аз рӯи маълумоти объекти санҷиш» бе иқтибос ба ҳуҷҷати тасдиқунанда истифода шаванд.

Ҳисобот бояд пурра, маводи ҳисобот такмилёфта, асоснокшуда, беғараз ва мушаххас бошанд. Дар ҳисобот бояд номи шахсони мансабдори мушаххаси вазоратҳо ва мақомоти дигари марказии ҳокимияти иҷроия, инчунин идораҳои ба онҳо тобеъ, ки ба харҷи ғайриқонунӣ, бесамар ва ғайримақсадноки маблағи буҷет алоқаманд мебошанд, дарҷ гарданд.

Далелҳои дар ҳисобот овардашуда бояд дорои тавсифи микдорӣ ва арзишӣ бошанд. Ҳисобот бояд бо забони соддаю фаҳмо навишта шавад.

Ҳисобот бояд пурра бошад. Яъне дар он ҳама сабабҳои беғараз ва ғаразнок, ки боиси ғайрисамаранок истифода бурдани маблағи буҷет гардидааст, бо иқтибос ба меъёрҳои мушаххаси ҳуқуқӣ (моддаҳо, санадҳои меъёрӣ) оварда шаванд.

Дар ҳисобот бояд тамоми масъалаҳои ба барнома воридгардида баррасӣ карда шаванд. Дар баробари ин, аудиторон шояд бо мушкилоте дучор гарданд, ки он ба микёси муайяни аудит дохил карда нашудааст, лекин ба ақидаи онҳо гузарондани аудити иловагиро талаб менамояд, дар ин бора дар ҳисобот қайди махсус гузоштан лозим аст.

Маводи ҳисобот бояд чунин бошад:

- Такмилёфта - ҳама масъалаҳои баҳснок, ки дар рафти аудит пайдо мешаванд ё боиси норозигии объекти аудит мегарданд, бояд дар ҳисобот нисбатан муфассал бо пешниҳоди ҳаҷми пурраи маълумот ва ҳама амалҳои вобаста ба омӯзиш дарҷ карда шаванд. Бо мақсади пешгирии беасос зиёд намудани ҳаҷми ҳисобот, маълумоти пурраро вобаста ба чунин масъалаҳо дар замимаҳо ба ҳисобот ҷой додан лозим аст. Ба қоидавайронкуниҳое, ки хусусияти мунтазам такроршвӣ доранд, диққати махсус додан лозим аст.

- Асоснок - мушоҳидаҳое, ки дар ҳисобот ифода ёфтаанд, бояд бо таҳлили муназзам ва тадқиқот тақвият бахшида шаванд. Яъне мушкилоте, ки дар рафти аудит омӯхта мешаванд, шарҳ додани сабабҳои пайдошавии онҳо, мураттабсозии муайянкунии хусусияту оқибатҳоеро, ки масъалаҳои ҳалношуда метавонанд ба он оварда расонанд, талаб менамоянд ва ҳатман бояд ҷанбаи иҷтимоии онҳо вуҷуд дошта бошад.

- Воқеӣ - аз пуртаъсир шудани натиҷаи тадқиқот хушдорӣ намудан лозим аст. Онҳо низ бояд беғаразона ва асоснок дарҷ карда шаванд. Файр аз ин, маълумоти ҳисоботро тавре пешниҳод намудан лозим аст, ки имконияти ҳар гуна муқоисакунӣ мавҷуд бошад.

- Мушаххас - қоидавайронкуниҳои муқарраргардида, ки дар маводи ҳисобот зикр карда шудаанд, бояд ба таври амиқ ба мушкилоти мушаххас вобастагӣ дошта бошанд, ба меъёрҳои ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ иқтибос дошта бошанд. Бар замми ин, бояд хусусияти қоидавайронкуниҳо муқаррар карда шавад, таснифоти онҳо ва арзёбии андозагирии миқдорӣ оварда шаванд.

Пешниҳод инчунин бояд бо назардошти ҳама омилҳои молиявӣ, қонунгузорӣ, амалӣ ва сиёсӣ, ки ба ташкилот барои сари вақт пешниҳод намудани ҳисобот ҳалал мерасонанд, ифода карда шаванд. Хароҷоти ба ҳалли мушкилот вобаста, инчунин барои ҳалли он чӣ қадар вақт сарф шуданаширо низ ба назар гирифтани лозим аст.

Лоихаи омодагардидаи ҳисобот таҳрир ва такмилро талаб менамояд. Ҷараёни мазкур одатан аз ихтисор намудани ҷумлаҳои дароз, содда намудани забони ҳисобот ва аз байн бурдани калимаҳои зиёдатиरो дар бар мегирад. Инчунин таҳлил лозим аст, ки оё мафҳумҳои истифодагардида ба ҳамдигар муҳолифат намекунанд.

Баъди навиштани лоихаи ҳисобот, онро бо роҳбарияти ташкилоти аудит муҳокима кардан лозим аст. Ҳисобот ба роҳбарияти объекти аудит фиристода мешавад, то ин ки онҳо бо маводи ҳисобот бодикқат шинос шаванд ва ақидаи асосноки худро бо эродҳои кофӣ ва исботкунанда, агар барои ин кор асосҳо мавҷуд бошанд, пешниҳод кунанд. Оид ба эродҳои асоснок ва муҳим дар ҳолатҳои зарурӣ аз рӯи имкон ба ҳисобот тағйироти дахлдор ворид карда мешаванд. Агар аудиторон бо ақидаи роҳбарияти объекти аудит розӣ набошанд, дар ин бора ба ҳисобот қайд ворид менамоянд.

Пас аз анҷом додани ҳама расмиёти зикргардида, агар лозим бошад, бо роҳбарияти объекти аудит бо мақсади муҳокимаи хотимавии ҳама масъалаҳои вобаста ба аудити анҷомдодашуда ва ҳисоботи омодашаванда боз як вохӯрӣ гузарондан лозим аст.

Баъди паси сар кардани ҳама марҳилаҳои навиштан, мувофиқасозӣ, таҳрир ва ворид намудани тағйирот, ҳисобот барои баррасӣ ва тасдиқ ба Ҳайати мушовараи МОНМ ё дар баъзе кишварҳо ба роҳбари аввали МОНМ фиристода мешавад.

Ҳисоботи тасдиқнамудаи Ҳайати мушовараи МОНМ, агар хусусияти махфӣ надошта бошад, одатан интишор мегардад (ба Парламент, кумитаҳои дахлдор пешниҳод карда мешавад. Дар ин бора бюллетени иттилоотӣ нашр мегардад. Ба роҳбарияти объекти аудит бо мақсади татбиқ намудани пешниҳоду тавсияҳои МОНМ оид ба бартараф намудани камбудӣҳо ва сабабҳои пайдошавии онҳо, ки хангоми анҷомдиҳии АСХМД ошкор гардидаанд, пешниҳод мегардад).

Марҳилаи хотимавии анҷомдиҳии АСХМД **НАЗОРАТИ ИЧРОИ ПЕШНИҲОДУ ТАВСИЯҲОИ ОИД БА НАТИҶАҲОИ АУДИТ ҚАБУЛГАРДИДА** мебошад.

Яке аз мақсадҳои фаъолияти МОНМ такмил додани идоракунии ва ҳисоботдиҳии бахши давлатӣ дар натиҷаи иҷрои пешниҳоду тавсияҳое мебошад, ки дар натиҷаи иҷро намудани пешниҳоду тавсияҳои баъд аз анҷом додани аудити самаранокӣ ифода гардидаанд.

Қараёни аудити тавсияҳои пешниҳодгардида ба иҷрои нисбатан босамар ва саривақти онҳо мусоидат менамояд.

Фаъолият оид ба анҷом додани аудитҳо ба МОНМ ва Парламент робитаи баргардандаро дар бораи таъсири мусбат расондани аудити самаранокӣ ба амалияи идоракунии дар бахши хусусӣ пешниҳод менамояд.

Назорати иҷрои пешниҳоду тавсияҳо иборат аст аз:

- аудити саривақтӣ ва мунтазами амалҳое, ки роҳбарияти ташкилот оид ба иҷрои пешниҳоду тавсияҳои МОНМ аз натиҷаи аудит иҷро намудааст;

- арзёбии эҳтимолияти он, ки тадбирҳои андешидаи роҳбарияти объекти аудит барои ислоҳи камбудихо мусоидат мекунанд;

- арзёбии мушкилии иҷрои пешниҳоду тавсияҳо аз натиҷаи аудит аз ҷониби ташкилоти аудитгузаронанда;

- қарор оид ба зарурати иҷрои минбаъдаи аудит дар доираи аудити мазкур ё гузарондани аудити ниҳой пас аз гузаштани вақти муайян;

- муайян намудани рӯйхати тавсияҳои пурра иҷрокардаи объектҳои аудитшуда.

Риояи қатъӣ ва бечунучарои марҳилаҳои гузарондани аудити самаранокӣ, инчунин риояи бечунучарои ҳама талаботу расмиёти барои ҳар як марҳила пешбинигардида дар аксари мавридҳо шартӣ ҳалқунанда ва муайянқунандаи анҷомдиҳии муваффақона, сарфакорона ва аз ҳама муҳим, натиҷабархши аудити самаранокии харҷи маблағи давлатӣ мебошад.

Феҳристи хавфҳои эҳтимолӣ

Хавфҳо	Эҳтимолият	Таъсир	Идоракунии	Шахси масъул
1. Барои хулосаи асоснок баровардан маълумот кофӣ нест	Кам	Зиёд	Пеш аз ҳама бо шуъбаи омили вазорати дахлдор робита барқарор намудан лозим аст ва ба Комиссияи коршиносон супориш додан даркор аст, ки сарчашмаҳои дигари маълумотро муқаррар намояд	Сараудитори барои гузарондани аудит масъул
2. Тағйирот дар қонунгузори метавонанд боиси он гарданд, ки аудити гузарондашуда нолозим бошад.	Кам	Зиёд	Бо мақсади муқаррар намудани он ки оё эҳтимолияти қабул шудани қонунҳои нав ё ворид намудани тағйирот ба қонунгузори амалкунанда вучуд дорад, бо вазорат робита барқарор намудан лозим аст	Сараудитори барои гузарондани аудит масъул
1. Мушовирон кори ба онҳо супоридашударо дар муҳлати муқарраргардида иҷро карда наметавонанд	Маълум нест	Миёна	Интихоби дақиқи мушовиронро таъмин намуда, бо онҳо дар бораи муҳлати ба анҷом расондани марҳилаҳои муайяни кор аҳду паймони аниқ бастан лозим аст; барои боварӣ ҳосил намудан, ки кори мушовирон сари вақт иҷро мешавад бо онҳо ҳамкорӣ намудан лозим аст; шартҳои дахлдорро ба қарордоди бо мушовирон баимзорасонда-	Сараудитори барои гузарондани аудит масъул

			шуда ворид намудан муҳим аст	
--	--	--	------------------------------	--

Замимаи 2

Нақшаи кори оид ба гузарондани аудити самаранокӣ

(мавзӯи аудит қайд карда шавад)

	Объектҳои аудит	Саволҳои аудит	Усулҳои ҷамъовари и маълумот ва далелҳо	Сарчашмаҳои маълумот	Муҳлати аудит	Иҷрокунандагон
.	А.....	1..... 2.....	•..... •..... •.....	•..... •..... •.....	июн	Каримов С.
.	Б.....	1..... 2..... 3.....	•..... •..... •.....	•..... •..... •.....	август	Қурбониён К. Саидов Н.И. Расулзод У.Т.
ва ғ.			•	•		

1. Иҷрокунандагон ҳуҷжатҳои ҷамъбастиро оид ба натиҷаи аудит то «_01_» октябри соли 2020 пешниҳод менамоянд.

2. Муҳлати омода намудани ҳисобот оид ба натиҷаи аудит то «_10_» октябри соли 2020

Рохбари аудит

_____ (сана)

_____ (имзо)

_____ (ному насаб)

Замимаи 3

Бо қарори Ҳайати мушовара

протоколи №__ аз «__»

тасдиқ шудааст

ё

Тасдиқ карда шуд: _____

(имзо) (ному насаб)

«____» _____с.20____

**Барномаи
аудити самаранокӣ**

(номи аудит)

1. Аудит мутобиқи _____

_____ гузаронда мешавад

(асос қайд карда шавад: банди нақшаи кори мақоми назорат ва ҳисоб; қарори ҳайати мушовараи мақоми назорат ва ҳисоб (протоколи ҷаласаи ҳайати мушовара аз _____ №__ банди ____); қарори мақоми қонунгузор аз _____ № ____; муроҷиати вакилони мақоми қонунгузор аз _____ № ибт.____)

2. Мақсади аудит:

- _____
- _____

(ҳар як мақсади аудит ифода карда шавад)

3. Мухлати аудит _____

(мухлати аудити фаъолият, иҷрои вазифаҳо, амалисозии барнома ва ғайра қайд карда шавад)

4. Объектҳои аудит:

- _____
- _____

(номи мақоми аудитшавандаи ҳокимияти давлатӣ, корхона, ташкилот қайд карда шавад)

5. Тибқи мақсади аудит масъалаҳои зерин мавриди аудит қарор дода мешаванд:

- _____

а) _____

б) _____

(саволҳои аудит барои ҳар як мақсади аудит алоҳида ифода карда шаванд)

6. Барои мақсади аудит меъёрҳои зерини арзёбии самаранокӣ истифода мешаванд:

- _____

а) _____

б) _____

(меъёрҳо барои ҳар як мақсади аудит бо нишон додани сарчашмаҳои онҳо ифода карда шаванд)

7. Дар чараёни аудит усулҳои зерини ҷамъоварии маълумоту далелҳои воқеӣ истифода мешаванд:

- _____
- _____

(шарҳи мухтасари усулҳои гузарондани аудит қайд карда шавад)

8. Аудит аз _____ то _____ гузаронда мешавад ва марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

- _____
- _____

(вақти кор дар объектҳо, вақти таҳлили маълумоти воқеӣ, оморасозии ҳуҷҷатҳо тавсияҳо, ҳисоботи ибтидоӣ ҷамъбасти нишон дода шавад)

9. Ҳайати гурӯҳи аудиторон:

Роҳбари аудит _____

Аъзои гурӯҳ:

(насаб ва сарҳарфҳои ном, номи падар ва мансаби нозирони мақоми назорат ва ҳисоб, инчунин мутахассисони дар асоси шартнома ҷалбгардида бо қайди таҳассуси касбии онҳо)

10. Ҳисобот оид ба натиҷаи аудит ба баррасии Ҳайати мушовараи мақоми назорат ва ҳисоб «__» _____ с. пешниҳод карда мешавад

(шахси мансабдори мақоми
назорату ҳисоб)

(ному насаб)

(имзо)

